

## „Végre ráismerünk”



történelmi sorsfordulók megélése szerencsés rögzítődése az időnek – többnyire generációk sora tűnik el, s nem történik semmi sem. 1848 nemzedéke a sors kegyelmi pillanatát élhette meg, amelyben a nemzet hosszú idő múltán ismét önmagára talált s megmozdult. 1956-ban a lelkekben ismét föllobbant ez a tűz, ám tapasztalataink azt bizonyítják, hogy valamit megélni és utólag azt elemezni, magyarázni – nem ugyanaz. Különösen problematikus ez egy olyan, szellemileg kettészakadt világban, mint amilyen a mienk! Az ellentétes történelmi elemzések kioltják egymást, s a múlt képe zavarossá válik, a szórakoztató ipar rabjává süllyedt többség számára pedig értelmetlen. A tisztázások művi feladata a szépirodalomra hárult, ám a probléma ott is megjelent. Az átlagolvasó számára csak az létezik, amit a hangzatos reklám elébe tálal. Sajnálatos tény, hogy az ismeretek hiánya a „szakma” művelőivel is megtapasztalható. A *Hitel* októberi számában Elek Ottó *Forradalom után* című tanulmányában 1956-ról ez olvasható: – „Bár igaz, hogy egy reális, átfogó szemléletű epikus művel még adós az irodalom; születtek ugyan művek 1989 után, melyek ezt a témát választották, itt Karátsón Gábor (*56-os regény*), Kovács István (*A gyermekkor tündöklete*) alkotásaira gondolok, vagy a *Kazamaták* című drámára... de olyan nagyszabásúak, mint 1958–59-ben, nem keletkeztek azóta sem. Nyilván nem fogjuk visszasírni Mesterházy Lajos, Molnár Géza, Barsi Dénes, Rényi Péter, Galabárdi Zoltán és a többi, az ellenforradalmi teóriát elfogadó és támogató író ilyen tárgyú írásait, már csak azért sem, mert közvetlenül az események után a valósággal szöges ellentétben álló propagandát fejtettek ki, az olvasók félrevezetésére törekedtek, végső soron megteremtették ’56 ellenmítoszáát az irodalomban, párhuzamosan az ellenforradalom hazug elméletének terjedésével.”

Mindez csak részben igaz, ugyanis Elek Ottó nem tud Jókai Anna *Napok* (1972), valamint Karinthy Ferenc *Budapesti ősz* (1982) című ötvenhatos, nem ellenforradalmi (!) szemléletű regényéről, de nem ismeri – s ez tanulmányának legtágabb filológiai hézaga – Szalay Károly 1958-ban, 1988-ban és 1989-ben megjelent kortörténeti trilógiáját sem (*Szerelmes éveink, Párbuzamos viszonyok, Bika-kolostor*). Bizonyára sokan emlékeznek még Pozsgay Imre 1989 januárjában tartott, elhíresült beszédére, amelyben 1956 októberét népfelkelésként említette, s amely Szalay Károly négy évvel korábban megjelent regényében félreérthetetlen állásfoglalásként definiálódott: – „Nem a népfelkelés bukása rémített meg, mert nem volt forradalom vagy ellenforradalom, hanem szabadságharc volt az örült tirannus ellen...” – írja emlékiratában Csarody Kristóf, a trilógia első részének

egyik főszereplője. Azonban Szalay Károly trilógiájának jelentősége ennél jóval nagyobb. Kortörténeti művében az események láncolata 1947-től a nyolcvanas évek közepéig tart, s a *Párhuzamos viszonyok* című kötetben százhetvenkét oldalon 1956 története a trilógia súlypontjaként jelenik meg. Jelentőségét nem kisebb szakértő, mint Kolozsvári Grandpierre Emil fogalmazta meg: – „A könyv az 1988. évi könyvhét egyik nagy sikere volt... A sikerben minden valószínűség szerint része volt – az egyébként a történehez szervesen hozzátartozó – a részletekben túlságosan tobzódó szekszuális jeleneteknek, a magával ragadó cselekménynek, főként azonban az 1956-os felkelés eseményei mindmáig legmeggyőzőbb, leghitelesebb, legőszintébb ábrázolásának. Ezt a témát annyian és annyiféleképpen manipulálták, hogy akik megértük, végre ráismerünk” (*Élet és Irodalom*, 1988. október 4.).

Szalay Károly trilógiája logikai kapcsolatrendszerre épül. A forradalom szükség-szerű következménye volt a parasztság Rákosi által levezényelt megkínzásának, a kitelepítéseknek, az értelmiség módszeres irtásának, amely „eszeveszett kollektívizmusból” a gondolkodó egyéniség olyan magányossá vált, mint amilyen az ember csak tömegben lehet. A klasszikus realista regény ismérveit meríti ki azzal, hogy szereplőinek szellemi arculatát is megrajzolja; beszélgetéseikből többek között Füst Milán, Illyés Gyula és Németh László hatékony szellemisége is előrajzolódik. Megjegyzendő, hogy Németh László vitatott téziseiről meggyőzően eloszlatják a köztudatba préselt téves magyarázatokat. Szalay teljes kör- és körképet ad. A képzőművészetek problémáit sem hagyja ki; a festészet alapkérdéseit elemezve szatirikus kritikáját adja a kötelezővé tett szocreálnak is. Az olvasó lépten-nyomon meglepődhet a regényfolyam tartalmának enciklopédikus gazdagságán. A trilógia harmadik része, a *Bikakolostor* az eltiport forradalom utáni évtizedek újabb problémájára vetít fényt: a természettudományok terén is a szakmailag dilettáns politikusok irányítanak. Szalay tisztán lát és tisztán láttat. Regényalakjai egyaránt otthonosak a Balaton természetvédelmi kérdéseiben és Heisenberg határozatlansági relációjában. Ám mindezen túl jövőképet is ad: – „A volt párt- és államvezetés pedig soha a büdös életben nem fogja bevallani, hanem a néptömegek nyakába sózza a felelősséget a történektért. Előveszik a régi patentokat, s fasisztákról, ellenségről, ellenforradalmárokról, külföldi fölbujtókról, a magyar nép éretlenségéről hadoválnak.”

Bizonyára nem tekinthető véletlennek, hogy épp a közelmúltban értesülhettünk a sajtóból egy vélekedésről, melyszerint ötvenhatot a börtönből kiszabadult nyilasok csinálták.